

Geliş Tarihi:
07.10.2025

Kabul Tarihi:
25.12.2025

Solem Juris

Yakın Doğu Üniversitesi

Hukuk Fakültesi Dergisi

Volume 1
Issue 1

ISSN
XXXX-XXXX

XII LEVHA YASASININ ANLAMI

THE MEANING OF THE XII TABLE LAW

Erkut Ziya SİVRİKAYA¹

ÖZ

Tamamı günümüze ulaşmayan XII Levha Yasası milattan önce 449 yılında tamamlanmıştır. Eski adetlere dayandığı düşünülen bu yasa erken dönem Roma halkının anlayışını yansıtır. Yasası'nın günümüze ulaşan yorumları ise klasik hukuk devrine uzanmaktadır. Bu açıdan klasik dönem Roma hukukçularının yaptıkları yorumlara dikkatle yaklaşmamız gerekir. Yasanın kimi maddeleri otantik halleriyle değil yorumlanmış biçimleriyle günümüze ulaşmıştır. O halde söz konusu yasanın doğru bir şekilde anlamlandırılabilmesi için otantik maddelerin incelenmesi gerekir. XII Levha Yasası'nın çeşitli tercüme hatalıdır. Bu nedenle önce yasanın otantik maddeleri aslına uygun bir şekilde çevrilip yasaya ilişkin değerlendirmeler bu çeviriye göre yapılmalıdır. Üstelik bu değerlendirme yapılırken kimi kavramların klasik dönemdeki anlamları göz ardı edilmelidir. Bunun aksi anakronik bir tutum olurdu. Söz gelimi "in ius vocatio" klasik dönem için magister önünde yapılan görüşmeyi ifade eder, fakat bunun eski dönem için de aynı anlama geldiğini düşünmek bizi hataya yönlendirebilir. Ancak metnin aslına uygun hali üzerinde yapılacak değerlendirme söz konusu kavramların taşıdığı anlamı ortaya çıkartabilir ve bu sayede klasik dönemde yaşadığı dönüşüm gözler önüne serilebilir. Her halde esas anlama ulaşılamasa da en azından bu çalışmanın söz konusu metnin tekrar gözden geçirilmesi için bir akademik tartışmayı başlatması umulur. Bu nedenle önce mevcut yorum ve tercüme kısıca ele alınıp ardından aslına uygun bir çeviri yapılmış ve metin kısıca tahlil edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Oniki Levha, Duodecim Tabulae, Eski Hukuk Devri, Quirites Hukuku, Ius Civile, Roma Hukuku.

ABSTRACT

The XII Table Law, which has not survived in its entirety to the present-day, was completed in 449 BC. This law, thought to be based on ancient customs, reflects the understanding of the early Roman people. The interpretations of the Law that have survived to present-day date back to classical legal period. In this respect, we need to approach the interpretations of classical period Roman jurists carefully. Some articles of the law have survived to the present-day are not authentic but in their interpreted form. For understanding the law correctly, authentic articles must be examined. The translations of the Law of Table XII are incorrect. Authentic articles of the law should be translated and evaluated in accordance with the original. While making this evaluation, meanings of concepts from classical period should be ignored. The opposite would be an anachronistic attitude. For example, "in ius vocatio" refers to meeting held before the magister in classical period, but it may lead us to falsehood to think that it means the same thing for early period. Only an evaluation of the original version can reveal the meaning of the concepts, and the transformation they experienced in classical period. In any case, even if the real meaning cannot be reached, it is hoped that this study will at least initiate an academic discussion to re-examine the text in question. For this reason, first the existing interpretations and translations were briefly discussed, then a literal translation was made, and the text was briefly analyzed.

Key words: Twelve Tables, Duodecim Tabulae, Early Legal Period, Quirites Law, Ius Civile, Roman Law.

¹ Yrd. Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, 0000-0002-9546-1103, erkutziya.sivrikaya@neu.edu.tr.

1. GİRİŞ

Bir İtalyan atasözü “*Traduttore traditore*” yani “Çeviren haindir” der. Çünkü çeviri esas metnin tam karşılığını vermez, veremez. Çeviri, değiştirmek ve aslına ihanet etmektir. Yani her çeviri bir ihanettir. Söz gelimi “*traduttore*” ve “*traditore*” kelimeleri arasındaki ses uyumu başka bir dilde yakalanamayacağından tercümesi aynı espriyi veremez. Burada espri sözü hem nükte hem ruh/öz anlamında kullanılmıştır. Belki “*döndüren dönektir*” diyebiliriz ama döndürenin çevirmen anlamına geldiği hemen fark edilemeyeceği gibi döneklık de metnin aslına ihaneti tam yansıtmaz. Bu bir anti-çeviri tutumu değildir, sadece çevirinin ne zor bir iş olduğu anlatılmak istenmektedir.

O halde bu atasözünü bir başka atasözüyle birlikte kullanmak çevirmenliğe karşı daha adil olacaktır; “*Traduttore traditore sed errare humanum est*” yani “Çeviren aslına ihanet eder ama hatasız kul da olmaz”. Sözgelimi bir önceki cümlemin çevirisi de aslına ihanet eder, zira “*Errare humanum est*” cümlesi olumsuz ifade içermez. Bu ifade esasen “*Yanılmak insana özgüdür*” anlamına gelir.² Fakat bu ifadenin manasına yakın gelen ve edebi açıdan lezzet katan “*Hatasız kul olmaz*” ibaresi, Türk okuyucuya asıl ifadenin anlamını daha güzel aktarmaktadır. Aktarılmak istenen mesaj, farklı dillerde kaçınılmaz olarak farklı şekillerde ifade edilecektir. “Çeviren haindir” sözü ile de kastedilen budur.

Nihayetinde çeviren hata yapabilir ve eğer bunlar basit hatalarsa ayıklaması kolaydır. Fakat kimi zaman çevirmen aktarmadığı kavramları benzerleriyle vermeye çalışıp uzun açıklamalar yapar. Eğer çevirmen uzattığı bu anlarda aşırı yoruma kaçarsa esas metinden uzaklaşmış olur. Böyle durumlarda çeviri yapılmış gibi görülür ama aslında çevirmen esas metinde olmayan fikirleri eklemiştir. Bu ise çeviri değil metni yeniden inşa etmektir. Üstelik, antik çağ metnlerinin aslı yerine

aktarmalarına ulaştığımızdan daha büyük bir sorunla karşı karşıyayız.

2. METODOLOJİ

Okumakta olduğunuz çalışma bir XII Levha tefsiridir. Esas metin hermenötik (*hermeneutica*) yöntemle ele alınırken sade bir aktarım hedeflenecektir. Yorumlama ve anlamı kavrama kuramı olarak hermenötik, taşıdığı önemli değer sayesinde incelenen olguların daha derinlikli ve kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.³ Nitekim tefsir (*exegesis*) yorumlama eylemi ise hermenötik onu yönlüten kurallardır.⁴ Hermenötiğin temel kategorileri hermenötik döngü ve bağlamdır. Bu çalışmada, hermenötik döngü, somut metnin bir parça, onun bağlamının ise bir bütün olduğu anlayışı çerçevesinde ele alınmaktadır. Hermenötik döngünün bu şekilde kavranması, metin yazarının sosyo-kültürel bağlamına ve incelenen kültürün özgül karakterine özel bir vurgu yapmaktadır.⁵ Metni kendi bağlamı içinde filolojik sadakatle ele alan bu bütüncül yöntemle yapılan yorumlar, sadece liguistik bir çalışma değildir. Bu aynı zamanda metnin üretildiği tarihsel, kültürel ve zihinsel bağlamın yeniden anlaşılmasını sağlayacak çok katmanlı bir hermenötik faaliyettir. Böylece çalışmanın anakronizmden uzak bir ekseninde şekillenebilmesi arzulanır.

Bu gibi antik metnlerin ele alınmasında karşılaşılan en büyük sorun anakronidir. Wittgenstein ve Heidegger’in ortaya koyduğu gibi insan şuuru içinde olduğu tarihi aşamaz.⁶ Bir metni anlamlandırabilmek için onu yazan kişinin niyetini anlamamız ve metni yazarın içinde yaşadığı döneme göre yorumlamamız gerekir. Lorenzo Valla’nın “*Donatio Constantini*” üzerine yaptığı eleştiri⁷ hermenötik yöntem açısından önemli bir örnektir. Bu belge İmparator Konstantin’in tüm Batı Avrupa topraklarını Papa Sylvester’e bağışladığını iddia etmekteydi. Metni derinlemesine inceleyen Valla,

² Belgin Erdoğmuş, *Hukukta Latince Teknik Terimler – Özlü Sözler* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011), 49.

³ Мехман А. Дамирли, *Сравнительное исламское право: введение в теорию и методологию* [Mehman A. Damirli, *Mukayeseli İslam Hukuku: Teori ve Metodolojisine Giriş*] (Odessa: Feniks, 2017), 162.

⁴ Emre Öztürk, “Hermeneutiğin Tarihsel Dönüşümü”, *Sanat ve İnsan Dergisi* 1(1) (2009): 17.

⁵ Damirli, 165-66.

⁶ Van A. Harvey, “Hermenötik”, çev. Ahmet Güç, *Uludağ İlahiyat Dergisi* 6(6) (1994): 344.

⁷ Lorenzo Valla, *On the Donation of Constantine*, trans. G.W.Bowersock (Cambridge: Harvard University Press, 2007), vi.

kullanılan dilin o döneme ait olamayacağını, bu nedenle belgenin düzmece olduğunu ispatlamıştır.

Türk Hukuku'nun Kıta Avrupası Hukuk Sistemine dahil olması nedeniyle güncel hukuk müesseselerimizin dönüşüm süreçlerini incelerken Roma tarihini de gözden geçirmemiz gerekir. XII Levha Yasası, Romalıların ilk yazılı kanunudur ve bunun doğru şekilde anlaşılması Türk Hukuk Tarihi açısından oldukça önemlidir. Milattan önce 449 yılında hazırlanan bu yasanın tam metni günümüze ulaşamamıştır.⁸ Elimize ulaşan kısımların çeşitli tercümeleri olmakla beraber bu çevirilerin aslına ne derece sadık olduğu tartışmalıdır. Kuşkusuz, esas metnin kopyalanıp aktarılmasında hatalar yapılması da mümkündür. Antik Çağ, yazının icadından itibaren Batı Roma'nın çöküşüne kadar olan süreyi kapsar. Bu tarihsel dönemin Avrupa merkezli bir bakışı yansıttığı öne sürülebilir, fakat burada ele alınan metnin ve kopyalarının da Avrupa'da üretildiği unutulmamalıdır.

Taşlara kazınan yazıtların otantikliği tartışma götürmezken henüz kâğıdın icat olmadığı bir devirde yazılan diğer metinler ancak tekrar eden aktarımlarla günümüze ulaşabilmiştir. Antik çağda kil tabletlere, tahtalara, kemik parçalarına, deri üzerine, kumaşlara, papirüse ve parşömene yazmak mümkündü. Aslında kâğıt, papirüse ve parşömene göre daha uzun ömürlü değildir. Fakat ucuz ve rahat erişilen maddelerden üretilebilmesi bir yazı aracı olarak kâğıdı erişilebilir ve yaygın hale getirmiştir. Tekrar eden kopyaların artışı da alfabede dönüşümü beraberinde getirmiştir. Antik çağ, yazının icadıyla başlar ama oluşturulan alfabeler Antik çağ boyunca değişmiştir. Söz gelimi Antik çağda Arap harflerinin üstüne ve altına gelen noktalar yoktur. Bu işaretlerin kullanımı Orta çağda görülmeye başlar.⁹ Günümüz Türkçesinden bir örnek vermek gerekirse “*kâr*” ve “*kar*” kelimeleri arasındaki farkı bu gibi bir işaretle ayırabilmekteyiz. Antik çağ Latin alfabesi ise sadece büyük harflerden oluşmaktaydı, küçük harflerin kullanımı Orta çağda başlamıştır.¹⁰

Antik çağda taşta kazınan yasalar hakların müccesem halidir. Hakkedilen harflerin keskin

köşeli yapısı ve kâğıda elle yazılan harflerin yuvarlak hatları, Latince büyük – küçük harf ayırımında veya Arapça kûfî ve nesih yazının farklılıklarında idrak edilecektir. Veyahut Tamil yazısının palmye yapraklarına yazılması nedeniyle kıvrımlı olduğu zira keskin hatların yaprakları kesip yazmayı zorlaştırdığı öne sürülür.¹¹ Bu nedenle yazı için kullanılan aletlerin zamanla değişimi alfabeyle de değiştirebilmektedir. Yani antik dönem metnlerinin yazıldığı alfabeler dahi günümüzdekinden farklıdır. I-J, V-U, C-G harf çiftleri arasındaki kimi karışıklar da bu çiftlerden ikincilerin sonradan ortaya çıkmasından kaynaklanır. Verilen çiftlerden birincileri eskiden iki ayrı ses vermekteydi. İlerleyen dönemlerde bu çiftlerin ikinci harfleri alfabeyle eklenmiştir. Bu halde “*IUS*” ve “*JUS*” aynı anlamdadır. Benzer şekilde başlangıçta “*U*” harfi olmadığından “*V*” harfi, hem “*u*” hem “*ve*” sesini karşılamaktaydı,¹² bu halde günümüzde “*JUS*” şeklinde yazılan kelime Antik çağda “*IVS*” şeklinde yazılmaktaydı. Bir hukuk metnini incelerken hangi harfle yazılmış olduğu çok önemli görülmeyebilir fakat söz konusu kuralların alfabenin oluşum ve dönüşümü sürecinde meydana geldiğini idrak etmek onu anlamlandırırken bize yardımcı olacaktır.

Anlaşılabileceği üzere XII Levha Yasası çok kadim ve iptidai bir yasadır. Metni bu çerçevede ele almamız gerekir. Zamanla değişen kimi kurum ve kuralların bu metne dayanması anakronik yorumlara yol açabileceğinden dikkatli olmak gerekir. Hatta metnin içinde olanlar kadar olmayanlar da kimi konularda aydınlatıcı olacaktır. Metinde olmayan kurumların, aktaran veya çeviren tarafından metne eklenmesi bir aşırı yorum örneği olarak ele alınabilir. Sözgelimi XII Levha Yasası'nın ilk maddesi sadece 11 kelimeyken çevirileri bunun en az iki katıdır. Şimdi bu maddeyi ve çeşitli çevirilerini görelim;

Orijinali; “*SI IN IUS VOCAT ITO NI IT ANTESTAMINO IGITUR EM CAPITO*” (11 kelime)

Sandalcı; “*Eğer (davacı davalıyı) hukuk uygulayıcısı (magistra) önüne çağırırsa, gitsin.*

⁸ Özcan Karadeniz Çelebican, *Roma Hukuku* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2012), 77.

⁹ Mustafa Aydın, “Arap Yazı Sistemi”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 10(4) (2018): 7.

¹⁰ David Ganz, “The Preconditions for Caroline Minuscule”, *Viator Medieval and Renaissance Studies* 18(1) (1987): 23.

¹¹ Peter Daniels and William Bright, *The Worlds Writing Systems* (Oxford: Oxford University Press, 1996), 426.

¹² Arap alfabesindeki “*ج*” (vav) harfi de benzer şekilde “*u*” ve “*v*” sesi vermektedir. Akdeniz çevresindeki alfabelerde (Alfa-Beta, Elif-Ba) özellikle Fenike alfabesi aracılığıyla bir bağlantı kurmak mümkündür.

Gitmezse (davacı onu) tanıklık etmeye çağırısın: o zaman (sadece) onu zorla alıp getirsin.”¹³ (22 kelime)

Weston; “If anyone summons a man before the magistrate, he must go. If the man summoned does not go, let the one summoning him call the bystanders to witness and then take him by force.”¹⁴ (34 kelime)

Scott; “When anyone summons another before the tribunal of a judge, the latter must, without hesitation, immediately appear. If, after having been summoned, he does not appear, or refuses to come before the tribunal of the judge, let the party who summoned him call upon any citizens who are present to bear witness. Then let him seize his reluctant adversary; so that he may be brought into court, as a captive, by apparent force”¹⁵ (73 kelime)

Johnson; “If the plaintiff summons the defendant to court the defendant shall go. If the defendant does not go the plaintiff shall call a witness thereto. Only then the plaintiff shall seize the defendant.”¹⁶ (33 kelime)

Crawford; “If he (i.e., anyone) summons to a pre-trial, he (the defendant) is to go; if he does not go, he (the plaintiff) is to call to witness; then he is to take him.”¹⁷ (33 kelime)

Girard; “Si quelqu'un est cité en justice, qu'il y aille. S'il n'y va pas, que l'on appelle des témoins et qu'ensuite on s'en saisisse.”¹⁸ (23 kelime)

Gizewski; “Wenn der Kläger vor Gericht lädt, soll der Beklagte kommen. Wenn er nicht kommt, soll ein Zeuge zugezogen werden. Dann soll der Kläger ihn [denBeklagten] abholen (capito).”¹⁹ (27 kelime)

Tüm bu tercümelerde davacı, davalı, mahkeme, magister gibi kavramlar kullanılmıştır. Ayrıca ifadeleri aslına göre daha uzun ve zariftir. Çevirenler, metnin anlattığını mümkün olduğunca

açıklanmak istemiştir. Karşılaştırma yaparsak 73 kelimeyle Scott çevirisi en uzun, 22 kelimeyle Sandalcı çevirisi en kısa olandır. Buradaki Scott çevirisini tam bir aşırı yorum örneği olarak verebiliriz. Çünkü orijinal metinde böylesine uzun ve zarif bir anlatımla karşılaşılmaz. Sadece kelime sayıları arasındaki fark, esas metinle tercümesinin uyuşmadığını ispat için yeterli değildir elbette. Örneğin tek kelimelik “Gelmeyeceklermiş” ifadesini İngilizceye “I heard that they won't come” şeklinde altı kelimeyle aktarabiliriz. Fakat yukarıdaki örneklerde beş ayrı dil arasında tercüme karşılaştırılırken kelime sayıları, anlam aktarımındaki farklar hususunda okuyucuya bir fikir verebilir. Her cümle her daim eşit sayıda kelimeyle çevrilemez, ama ne kadar az kelime o kadar az ihanettir. Esas metin yalın bir dille kısa ifadeler tercih ettiyse tercümenin buna yakın olması makbuldür.

Scott ile Crawford'un İngilizce çevirilerine göz gezdirecek olursak fark daha rahat anlaşılır. Crawford'un bazı kelimeleri parantez içinde vermesi bunların esas metinde bulunmadığını kabul ettiğini gösterir. Onun parantez içinde verdiği kelimeler dikkate alınmadığında daha sade bir tercüme elde ederiz; “If he summons to a pre-trial, he is to go; if he does not go, he is to call to witness; then he is to take him” (27 kelime). Bu halde aynı Latince cümle İngilizceye 27 ila 73 kelimeyle aktarılmıştır. İngilizce doğru bir ifade gibi görülmeyecek olan “he is to go” Crawford'un esas metindeki sadeliği idrak ettiğini gösterir. Yine de parantezlerle çevirisini genişletmiştir.

Latince metinde fail gizli öznedir. Yukarıda verilen tercümelerde ise fail “davacı, anyone, plaintiff, he, quelqu'un, Kläger” gibi farklı şekillerde aktarılmıştır. Kimi tercümanlar esas metinde yer almayan “davacı”nın ima edildiği düşüncesindedir.

¹³ Sema Sandalcı, “On İki Levha Yasaları” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993), 45.

¹⁴ Nina Weston, *The Library of Original Sources*, vol. III, ed. O. J. Thatcher (Milwaukee: University Research Extension Co., 1907), 9.

¹⁵ Samuel Parsons Scott, *The Civil Law* vol. I (Cincinnati: The Central Trust Company, 1932), 8.

¹⁶ Allan Chester Johnson, Paul Robinson Coleman-Norton, Frank Card Bourne, *Ancient Roman Statutes: A Translation*

with Introduction, Commentary, Glossary, and Index (Austin: University of Texas Press, 1961), 9.

¹⁷ Michael Hewson Crawford, *Roman Statutes*, vol. II (London: University of London, 1996), 556.

¹⁸ Paul Frédéric Girard, *Textes de Droit Romain* (Paris: Librairie Nouvelle de Droit et de Jurisprudence, 1895), 9.

¹⁹ Christian Gizewski, *Überlieferte Fragmente der Lex duodecim tabularum* (Berlin: Technischen Universität Berlin, 2000), 2.

Veyahut Girard'ın kullandığı Fransızca “*cit  en justice*”²⁰ ifadesi günümüzde mahkemeye davet anlamına gelir. Oysa “*cit *” anmak/çağırmak sözünü, “*en*” kelimenin “*-den*” halini, “*justice*” ise adaleti karşılar. Yani Fransızca mahkeme sözünü kullanmadan mahkemeye davet ima edilebilir. Bu açıdan “*in ius vocat*” ifadesine en yakın aktarım “*cit  en justice*” olmakla beraber Fransızların uygarlık platformunda yer ald ı göz ardı edilmemelidir. Uygarlarla kanda ların yargılamaları birbirinden farklıdır. Aynı isimle anılan kurum ve kurallar zamanla farklı anlamlara gelebilir.

Bu çalışmada ele alınan temel sorun, milattan önce 449 yılında yazılan Latince metindeki tüm imaları idrak edip etmedi imizdir. Bu soruyu sorarken klasik dönem Roma hukuk larının dahi kimi kadim kuralları anlamadan tekrar ettiğinin altını çizmemiz gerekir.²¹ Aynı isimle anılan kurum ve kurallar zamanla farklı anlamlara gelebilir.

Öncelikle ilk cümleyi kelimesi kelimesine ele alalım; (SI IN IUS VOCAT ITO): Si (eğer) in (-den) ius (hak) vocat (seslenecek), ito (gitsin). İkinci cümle; (NI IT, ANTESTAMINO): Ni (yok) it (gider) antestamino ( ahitlere göstersin).   c nc  cümle; (IGITUR EM CAPITO): İgitur ( yleyse) em (onu) capito (yakalasın). Şimdi bu cümleleri kendi ifade biçimine uygun şekilde T rk e letirsek; “*HAK İÇİN SESLENİRSE GİTSİN GİTMEZSE GÖSTERSİN VE YAKALASIN*” şeklinde olur. Bu  eviri zarif görünmeyebilir fakat aslına uygundur. Ne hâkim ne mahkeme ne de dava sözü geçer esas metinde.

Romalılar, bu kuralları az ve öz bir şekilde büyük harflerle ta lara kazıdı. O halde  evirenler; “*Aslında bu kısa ifadelerin altında daha incelikli bir hukuk d  ncesi var, fakat rahat okunsun ve idrak edilsin diye böyle yazıldı*” mı demek istiyor? Yani, atasözü gibi sözü azdı fakat özü o zaman herkesçe bilinir miydi? Öyleyse “*haktan konu ulacaksa git*” ifadesi “*mahkeme huzuruna davet edilirs n icabet et*” şeklinde anlaşılmalıdır, çünkü zaten hak mahkemede konuşulur mu demeliyiz? Yoksa bunları aşırı yorum olarak mı de erlendirmeliyiz?

Bu değerlendirmeyi XII Levha Yasası’nın tamamı üzerinden yapmamız gerekir. Tekrar etmemiz gerekirse XII Levha Yasası’nın aslı günümüze ula amamı tır. Elimizdeki bilgiler aktarımlara dayanır. Bu aktarımlarda değişiklikler varsa yapacağımız değerlendirmeler sakatlanabilir, fakat sonuçta aktarımda gerçekleşmiş olabilecek değişikliklere rağmen elimize ulaşan metne bakmak zorundayız. Görüleceği üzere sadece Türkçe değil İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi diğer dillerde de tercümeler yanıltıcı olabilir. İlk madde için verilen  eviri örneklerini sonraki maddelerde tekrara gerek yoktur. Aksi halde bu çalışmanın hacmi lüzumsuz derecede artacaktır. Yukarıda verilen  eviri  rnekleriyle XII Levhanın aslına uygun olmayan bir şekilde çevrildiği gösterilmiştir. Bu aslına aykırı çeviriler söz konusu metnin tamamı için geçerlidir. Bu nedenle bundan sonraki kısımda XII Levha Yasasını mümkün olduğunca aslına uygun, az ve öz çevirmeye  alı aca ım. Dolayısıyla sadece birebir aktarım olduğu öne sürülen maddeler çevrilecek, maddeyi aktarmak yerine tarif eden Cicero veya Gaius gibi yazarların yorumları otantik olmad ı için  evrilmeyecektir. Nitekim esas alınan metnin editörü Bruns da otantik kısımları büyük harfle yazarken, yorumları k  k harfle ve yorumcunun ismiyle vermiştir.

Böylesi yorumlarla esas metnin yazılışı arasında asırlar vardır. Kullandıkları Latince birbirlerinden farklıdır ve hatta yorumcuları da esas metni kimi zaman anlamad ı ını kabul etmektedir. Cicero diyor ki; “*Eski yorumcular, Sextus Aelius ve Lucius Acilius yasayı yeterince anlayamadıklarını, ancak lessus’un bir cenaze kıyafeti olmasından   phelendiklerini belirtmiştir. Lucius Aelius Stilo ise lessus’un, kelimenin sözlük anlamıyla, kederli bir a ıt olduğunu söylemiştir; ben de bunun doğru olduğunu d  n yorum.*”²² Burada Cicero’nun bahsettiği X. Levhada yer alan maddelerden biridir. Cicero’nun ifadelerinden bu kadim Roma yasasının zamanla tartışmalı hale geldiği anlaşılıyor. Yani dil ve toplum zamanla de i mekte, dolayısıyla yasanın anlamı da kayabilmektedir. Bu da daha sonraki devrin hukuk larının XII Levha Yasasına ilişkin

²⁰ Veyahut “*La citation en justice / Citation en droit*”.

²¹ Bkz: John Crook, *Law and Life of Rome* (New York: Cornell University Press, 1967), 28: “*It was convenient later, when the original significance of those hoary but often parroted clauses was no longer understood, to attribute to*

them meanings which gave venerable legislative sanction to what were in fact more recent Roman customs.”

²² Cicero, *Yasalar  zerine*,  ev. Cengiz  evik (İstanbul: İ  Bankası Kültür Yayınları, 2022), 62.

aslına uygun olmayan bir yorum yapabilecekleri anlamına gelir.

Zaman, dil ve kültürün değişimi metnin farklı şekilde anlaşılmasına yol açabilir. “*Tempora mutantur, nos et mutamur in illis*” veya “*Ezmanın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunmaz*”. Yani zamanla toplum değişip dönüşür. Zamanın farklı evrelerindeki toplumlar farklı şekilde örgütlenmiştir. Bu çalışmada “uygarlık” sözü ile kastedilen, devleti olan toplumdur. “Kandaş” ise Morgan’ın “*barbar*” olarak adlandırdığı devletsiz toplumdur.²³ Kandaşlar, toplumsal düzeni sağlarken devlete ihtiyaç duymaz. Kandaşlıktan uygarlığa geçiş yani devletin inşası bir süreçtir. Bu süreç esnasında uygarlıkta olması beklenen kurumlar tedricen oluşur. Kentin kurulduğu iddia edilen gün Roma bir devlet midir? Romalılar uygar mıdır? Metnin tahlil edilmesiyle açıklık kazanacaktır.

Başlangıçta insanlık uygar değildi. Tarım devrimi sayesinde neolitik çağda toprağı eken insanlar bir yeri sahiplenip yerleşmiş, zamanla artan nüfus bu yerleşim yerlerini büyümüşür. Bu yerleşimlerin ne gün kent olduğu tam olarak belirlenemez. Aynı şekilde bu kentlerin ne gün devlet olduğunu da bilinemez. İnsanın devleti nasıl icat ettiği çok uzun bir tartışma konusudur. İbn Haldun’un “*Mukaddime*”si bu mesele üzerine ilk ciddi çalışma olarak karşımıza çıkar. Toplumsal dönüşümü ve devletin oluşumunu anlayabilmek için İbn Haldun’un “*asabiyyet*”²⁴ kavramı çok önemlidir. Lewis Henry Morgan’ın “*Ancient Society*” adlı eseri de bu alana değinen erken örneklerdendir. Morgan, Roma’nın erken dönemlerinin henüz uygar olmadığı ve toplumun *gensler* halinde örgütlendiğini belirtir.²⁵ Hikmet Kıvılcımlı’nın kandaşlıktan uygarlığa geçişi ele alırken takip ettiği yöntem bu çalışmada aynen uygulanacaktır. Tarihsel maddeci olan bu yaklaşım, antik bir metnin tahlilinde söz konusu toplumun metin üretildiği andaki yapısını anlamamızı kolaylaştıracaktır. “*Tarih Tezi*”²⁶ konuya ilgi duyan okuyucu için oldukça aydınlatıcıdır.

Anlaşılabacağı üzere özet ve giriş kısmını takip eden ikinci bölüm çalışmada hangi yöntemle ilerleyeceğimi ele almaktadır. Üçüncü bölümde metni aslına sadık kalarak tercüme etmeye çalışacağım. Dördüncü bölümde ise çeviriyi açıklayarak değerlendireceğim. Bu yolla XII Levha Yasası döneminde Roma’nın toplumsal yapısı irdelenecektir. Bu inceleme neticesinde, “*XII Levha Yasası döneminde Roma bir devlet midir?*” veya “*O esnada Romalılar uygar mıdır?*” gibi sorular açıklık kazanacaktır. XII Levha Yasası’nın esas anlamına ulaşamamak da en azından bu çalışmanın söz konusu metnin tekrar gözden geçirilmesi için bir akademik tartışmayı başlatması umulur.

Temel alınan Latince metin:

Carolus Georgius Bruns, *Fontes Iuris Romani Antiqui: Pars Prior Leges et Negotia*, editio sexta, cura Thedori Mommsen et Ottonis Gradenwitz, *Libraria Academica I.C.B. Mohrri, Friburgi in Brisingavia et Lipsiae* 1893, pp. 15-40.

Not: Madde numaraları Bruns metnindeki gibi verilmiştir. Nokta ve virgül gibi işaretler antik çağda mevcut olmadığından metinde ve çevirisinde noktalama işareti kullanılmamıştır. Sadece (...) işareti metindeki eksikliğe işaret eder. Aynı şekilde antik çağda küçük harf bulunmadığı için metin ve tercümesi büyük harfle yazılmıştır.

²³ Lewis Henry Morgan, *Eski Toplum*, cilt I, çev. Ünsal Oskay (İstanbul: Payel, 1994), 22.

²⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005), 94.

²⁵ Lewis Henry Morgan, *Ancient Society* (New York: Henry Holt & Company, 1877), 277.

²⁶ Hikmet Kıvılcımlı, *Tarih Tezi* (İstanbul: Tarih ve Devrim Yayınevi, 1974), 11-27.

3. TERCÜME

I. LEVHA

1. HAK İÇİN SESLENİRSE GİTSİN GİTMEZSE GÖSTERSİN VE YAKALASIN
2. ALDATIR VE AYAK DİRERSE ELİNİ ÜSTÜNE AT SIN
3. HASTA VE YAŞLIYSA BİNİT VERSİN İSTEMEZSE ARABAYI SAKINMASIN
4. VARSILA VARSIL KEFİL OLSUN YOKSULA İSTEYEN YURTTAŞ KEFİL OLSUN
5. BAĞ ... GÜÇLE SAĞALIR
6. ORADA ANLAŞINCA DUYURSUN
7. ANLAŞMAZLARSA MESELEYİ ÖĞLEDEN ÖNCE KOMİTE VEYA FORUMA TAŞISINLAR İKİSİ BERABER KONUŞSUN
8. ÖĞLEDEN SONRA HAZIR OLANA KARARI SÖYLESİN
9. İKİSİ ORDAYSA GÜN BATIMI SON VAKİT OLSUN

II. LEVHA

2. CİDDİ HASTALIK ... VEYA DÜŞMAN VARSA O GÜN ... O VAKİT HAK SÖYLEME VEYA HAKEMLİK İÇİN O GÜNLER TUTULMASIN
3. ŞAHİT OLAN GELMEZSE ÜÇ GÜNDE BİR KAPISINA GİTSİN

III. LEVHA

1. BRONZ VE MAL TESLİMİ YARGIDAN SONRA OTUZ GÜNDE OLSUN
2. BUNDAN SONRA ONUN ÜSTÜNE EL KONULSUN ADALETE GETİRİLSİN
3. KARARA UYMAZ VEYA KİMSE ONA KEFİL OLMAZSA ONU KAYIŞ VEYA ZİNCİRLE GÖTÜRSÜN BAĞIN YÜKÜ BEŞ OKKADAN AZ OLMASIN AMA İSTERSEN DAHA ÇOK OLSUN

I. TABULA

1. SI IN IUS VOCAT ITO NI IT ANTESTAMINO IGITUR EM CAPITO
2. SI CALVITUR PEDEMVE STRUIT MANUM ENDO IACITO
3. SI MORBUS AEVITASVE VITIUM ESCIT IUMENTUM DATO SI NOLET ARCERAM NE STERNITO
4. ASSIDUO VINDEK ASSIDUUS ESTO PROLETARIO IAM CIVI QUIS VOLET VINDEK ESTO
5. NEX... FORTI SANATI...
6. REM UBI PACUNT ORATO
7. NI PACUNT IN COMITIO AUT IN FORO ANTE MERIDIEM CAUSAM COICIUNTO COM PERORANTO AMBO PRAESENTES
8. POST MERIDIEM PRAESENTI LITEM ADDICITO
9. SI AMBO PRAESENTES SOLIS OCCASUS SUPREMA TEMPESTAS ESTO

II. TABULA

2. MORBUS SONTICUS ... AUT STATUS DIES CUM HOSTE ... QUID HORUM FUT UNUM IUDICI ARBITROVE REOVE EO DIES DIFFISUS ESTO
3. CUI TESTIMONIUM DEFUERIT IS TERTIIS DIEBUS OB PORTUM ABVAGULATUM ITO

III. TABULA

1. AERIS CONFESSI REBUSQUE IURE IUDICATIS XXX DIES IUSTI SUNTO
2. POST DEINDE MANUS INIECTIO ESTO IN IUS DUCITO
3. NI IUDICATUM FACIT AUT QUIS ENDO EO IN IURE VINDICIT SECUM DUCITO VINCITO AUT NERVO AUT COMPEDIBUS XV PONDO NE MINORE AUT SI VOLET MAIORE VINCITO

4. İSTERSE KENDİ HESABINA YAŞASIN
KENDİNE YETEMEZSE GÜNDE YARIM OKKA
TAHİL VERSİN İSTERSE DAHA VERSİN

6. ÜÇ PAZAR VAKTİ HİSSE KESİLSİN EKŞİĞİ
FAZLASIYLA KESERLERSE HATA ONLARIN
OLSUN

7. DÜŞMANA KARŞI KUVVET DAİM OLSUN

4. SI VOLET SUO VIVITO NI SUO VIVIT QUI
EUM VINCTUM HABEBIT LIBRAS FARRIS
ENDO DIES DATO SI VOLET PLUS DATO

6. TERTIIS NUNDINIS PARTIS SECANTO SI
PLUS MINUSVE SECUERUNT SE FRAUDE
ESTO

7. ADVERSUS HOSTEM AETERNA
AUCTORITAS ESTO

IV. LEVHA

2. BABA OĞLUNU ÜÇ KERE SATARSA OĞUL
BABADAN ÖZGÜR OLSUN

V. LEVHA

3. MALIN VE HANEHALKIN ÜZERİNDE
NASIL HÜKÜM KOYARSA ÖYLE OLSUN

4. VASİYETSİZ ÖLENİN VARİSİ YOKSA BABA
TARAFINDAN AKRABASI ALSIN

5. BABA TARAFINDAN YOKSA KANDAŞLARI
ALSIN

7. BİRİ ÇILDIRIRSA BABA TARAFIGLA
KANDAŞLARI ONUN MALLARINA HÂKİM
OLSUN

VI. LEVHA

1. BAĞIT VE DEVRİ YAPARKEN DİLİ NASIL
SÖYLEDİYSE HAKKI ÖYLE OLSUN

5. HAK İÇİN ELLERİNİ KOYARLARSA...

7. EVLERE VEYA BAĞ KÜTÜKLERİNE
BAĞLANAN KAZIĞI TUTUP ÇÖZEMEZSİN

9. ... BUDAMA VAKTİNDEN TOPLAYANA
KADAR...

VII. LEVHA

7. YOLU ONARSINLAR TAŞLARI
DÖŞEMEZSE İSTEDİĞİN YERDEN
HAYVANINI SÜRSÜN

IV. TABULA

2. SI PATER FILIUM TER VENUM DUUIT
FILIUS A PATRE LIBER ESTO

V. TABULA

3. UTI LEGASSIT SUPER PECUNIA TUTELAVE
SUAE REI ITA IUS ESTO

4. SI INTESTATO MORITUR CUI SUUS HERES
NEC ESCIT ADGNATUS PROXIMUS
FAMILIAM HABETO

5. SI ADGNATUS NEC ESCIT GENTILES
FAMILIAM HABENTO

7. SI FURIOSUS ESCIT ADGNATUM
GENTILIUMQUE IN EO PECUNIAQUE EIUS
POTESTAS EST

VI. TABULA

1. CUM NEXUM FACIET MANCIPIUMQUE UTI
LINGUA NUNCUPASSIT ITA IUS ESTO

5. SI QUI IN IURE MANUM CONSERUNT...

7. TIGNUM IUNCTUM AEDIBUS VINEAVE ET
CONCAPIT NE SOLVITO

9. ...QUANDOQUE SARPTA DONEC DEMPTA
ERUNT...

VII. TABULA

7. VIAM MUNIUNTO NI SAM
DELAPIDASSINT QUA VOLET IUMENTO
AGIT

VIII. LEVHA

1. KİM KÖTÜ BÜYÜ YAPARSA...
2. ETİNİ YIRTSA ANLAŞMAZSAN KISAS OLSUN
3. EL VEYA SOPAYLA KEMİK KIRARSA ÖZGÜRE 300 KÖLEYE 150 CEZA OLSUN
4. HAKSIZLIK EDERSE 25 CEZA OLSUN
8. KİM EKİNLERİ BÜYÜLERSE ... NE DE BAŞKASININ EKİNİNİ ALMAYACAĞIN ...
12. EĞER GECE HIRSIZLIK YAPARSA ONU ÖLDÜRÜRSE ETTİĞİ HAKTIR
13. GÜN... SİLAHLA SAVUNSA...VE ÇIĞIRSIN
16. YAKALANMADIK HIRSIZI SÖYLERSEN ZARARIN İKİ MİSLİNİ VERSİN
21. HAMİ HİMAYESİNDEKİNİ ALDATIRSA KURBAN OLSUN
22. ŞAHİT VEYA TERAZİCİ OLACAK KİŞİ ŞEHADET ETMESE ŞEREFSİZ VE YALANCI OLSUN
24. KARGI ATTIĞINDAN ÖTEYE GİTSE...

IX. LEVHA (OTANTİK METİN YOK)

X. LEVHA

1. ÖLEN ADAM KENTTE NE GÖMÜLSÜN NE DE YAKILSIN
2. ...BUNDAN FAZLA YAPMA KÜTÜKLERİ KÜREME
4. KADINLAR YANAKLARINI KAZIMASIN NE DE CENAZE AĞITI OLMASIN
5. KİMSE SONRA CENAZE YAPMAK İÇİN ÖLÜ KEMİKLERİ TOPLAMASIN
7. BİRİSİ MALİ ONURU VEYA ERDEMİYLE ÇELENK KAZANSA Kİ BU ONA ZORDUR...
8. ... NE DE ALTIN EKLESİN AMA DIŞI ALTIN OLAN ONLARLA GÖMÜLECEK VEYA YAKILACAĞI KENDİNİ ALDATIR

VIII. TABULA

1. QUI MALUM CARMEN INCANTASSIT...
2. SI MEMBRUM RUPSIT NI CUM EO PACIT TALIO ESTO
3. MANU FUSTIVE SI OS FREGIT LIBERO CCC SI SERVO CL POENAM SUBITO
4. SI INIURIAM FAXSIT VIGINTI QUINQUE POENAE SUNTO
8. QUI FRUGES EXCANTASSIT... NEVE ALIENAM SEGETEM PELLEGERIS...
12. SI NOX FURTUM FAXSIT SI IM OCCISIT IURE CAESUS ESTO
13. LUCI... SI SE TELO DEFENDIT... ENDOQUE PLORATO
16. SI ADORAT FURTO QUOD NEC MANIFESTUM ERIT DUPLIONE DAMNUM DECIDITO
21. PATRONUS SI CLIENTI FRAUDEM FECERIT SACER ESTO
22. QUI SE SIERIT TESTARIER LIBRIPENSVE FUERIT NI TESTIMONIUM FATIATUR INPROBUS INTSTABILISQUE ESTO
24. SI TELUM MANU FUGIT MAGIS QUAM IECIT...

X. TABULA

1. HOMINEM MORTUUM IN URBE NE SEPELITO NEVE URITO
2. ... HOC PLUS NE FACITO ROGUM ASCEA NE POLITO
4. MULIERES GENAS NE RADUNTO NEVE LESSUM FUNERIS ERGO HABENTO
5. HOMINE MORTUO NE OSSA LEGITO QUO POST FUNUS FACIAT
7. QUI CORONAM PARIT IPSE PECUNIAVE EUS HONORIS VIRTUTISVE ERGO ARDUUITUR EI...
8. ...NEVE AURUM ADDITO AT CUI AURO DENTES IUNCTI ESCUNT AST IM CUM ILLO SEPELIET URETVE SE FRAUDE ESTO

XI. LEVHA (OTANTİK METİN YOK)

XII. LEVHA

2. KÖLE HIRSIZLIK EDER VEYA ZARAR VERİRSE
3. EĞER TALEBİ YALANSA İSTERSE . . . ÜÇ HAKEM VERİLİR ONLARIN HAKEMLİK. . . ZARARIN İKİ MİSLİNİ VERSİN

4. AÇIKLAMALAR

XII Levha hakkında yazılanlar çok ileri tarihlidir. Bunlar arasında bilinen en eski örnek Sextus Aelius Paetus Catus'un milattan önce birinci asırda kaleme aldığı Triperita adlı eserdir²⁷ ve yukarıda Cicero'dan aktarıldığı üzere Sextus Aelius dahi bu yasanın kimi kısımlarını anlamadığını itiraf etmektedir. Bu nedenle XII Levha hazırlanırken Solon Kanunlarını incelemek üzere on kişinin Yunanistan'a gittiği söylense²⁸ de bu hikâyenin Remus ve Romulus gibi bir efsane olması muhtemeldir.²⁹ Bu yasanın öteden beri takip edilen Roma töresi (mos maiorum) olması daha muhtemeldir. Neticede Solon Kanunundan etkilenilse bile törelere aykırı bir yasanın toplumca kabul görmesi düşünülemez. Tahiroğlu'nun da belirttiği gibi eski hukuku incelerken klasik hukuk mantığından kaçınmamız gerekir. Eski hukukun kavram ve kategorileri birbiriyle kaynaşmıştır.³⁰ Eski kurumların zamanla değiştiği ve sonraki dönemde edindiği yeni manalara göre yorumlandığı unutulmamalıdır. Eski hukuk devrine dair elimize ulaşan bilgiler ilerleyen dönemlerde kaleme alınmıştır. Bu nedenle XII Levha kendisi üzerinden yorumlanmalıdır. Klasik dönem hukukçularının değerlendirmelerini ise kendi zamanlarındaki hukuka göre ele almamız gerekir.

I. Levhanın ilk maddesinde iki Romalı arasındaki meselenin uzlaşarak çözülmesinin arzu edildiği görülür, hak/hukuk konuşmak için çağrılan gelmelidir. Aksi halde görüşmeden uzak duran kişi karşı tarafça yakalanabilmektedir. Burada bir adli kolluk kuvveti bulunmamakla beraber

XII. TABULA

2. SI SERVUS FURTUM FAXIT NOXIAMVE NOXIT
3. SI VINDICIAM FALSAM TULIT SI VELIT IS ...TOR ARBITROS TRIS DATO EORUM ARBITRIO ... FRUCTUS DUPLIONE DAMNUM DECIDITO

yakalama/tutuklama için karşı tarafın görüşme konusundaki isteksizliği toplumun diğer üyelerince de görülmelidir. Günümüzde devletin meşru cebir tekeli olması nedeniyle böylesi bir ihkâk-ı hak mümkün değildir. Oysa burada yurttaşların birbiri üzerinde zor kullanma hakkı (!) olması devletin varlığını şüpheli hale getirir. Hak konuşmak için çağrılan kişinin gelmediği halk tarafından görüldüğü an, çağırılan kişi karşısındakini zorla getirme yetkisini kazanır.

Görüşme talebinde bulunulan kişi eğer hasta ya da yaşlı ise çağrıyı yapan kişi ona hayvan veya araba tahsis etmelidir. Araba tahsis edildiğine göre tarafların görüşmek için belli bir yere gittiği anlaşılır.

6.maddenin “*ubi*” yani “*orada*” ifadesi bu hak konuşulan yere işaret eder. Fakat orada ilan edilen bir karar/hüküm değil anlaşmadır. İlgili maddede ilan etme fiili “*orato*” üçüncü tekil şahıs, anlaşma fiili “*pacunt*” ise üçüncü çoğul şahıstır. Yani taraflar anlaşılır ve birisi bunu duyurur. Demek ki söz konusu yerde ilanı yapan kişi uzlaşan kişilerden üstün görülmez ama hem yakalama durumunda hem anlaşma halinde halkın haberdar edilmesi zorunludur.

Burada toplumun bilgisi ve onayı herhangi bir makamdan üstün görülür. Bu açıdan yasada yer almayan kavramlar daha dikkat çekicidir ve bu eksiklik özel hukuktan ziyade kamu hukuku açısından aydınlatıcıdır. Şimdiye kadar yapılan değerlendirme “*in ius*” ve “*in iudicio*” ayrımını akla

²⁷ Sandalcı, 4.

²⁸ Michel Villey, *Roma Hukuku Güncelliği*, çev. Bülent Tahiroğlu (İstanbul: Der Yayınları, 2007), 21.

²⁹ Ziya Umur, *Roma Hukuku Ders Notları*, (İstanbul: Beta, 1999), 18.

³⁰ Bülent Tahiroğlu, *Roma Hukukunda Mülkiyet Hakkının Sınırları* (İstanbul: Der Yayınları, 2001), 8.

gelecektir. Yani klasik dönemde *magister*³¹ önünde yapılan hukukî görüşme için “*in ius / in iure*”, bu mesele için seçilen “*iudex*” (hakem veya hâkim) önünde yapılan görüşme için “*in iudicio / apud iudicem*” ifadesi kullanılırdı, ki bu genelde mahkeme olarak çevrilir. Roma hukuku için en azından MÖ. 367 yılından yani praetorluk makamının ihdasından sonra böyle bir ayrımın mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Umur, daha öncesi için hakemi tarafların seçtiğini fakat sonradan bu görevi rex veya consul’un üstlenmiş olabileceğini belirtir.³² Cicero ise Scaevola’nın iyi bir pontifex (rahip) olmak için mutlaka *ius civile*’ye hâkim olmak gerekir dediğini aktarır.³³

XII Levha devrinde hakemlik yapanların rahip olması muhtemeldir. Fakat o dönemin rahiplerine ilişkin yeterli bilgiye sahip değiliz.³⁴ Anlaşılabileceği üzere praetorluk makamı kurulana kadar “*in ius / in iudicio*” ayrımı net görülmez. Bu nedenle “*in ius*” kavramı klasik dönemde eski hukuk döneminden farklı bir anlama gelebilir. Nitekim 7., 8. ve 9. maddelere göre hakkı konuştukları yerde anlaşma olmazsa taraflar halkın önünde (comitio) savlarını dile getirmektedir. Öyleyse ya önünde hak konuştukları kişi hâkim otorite değildir, ki zaten açıkladığı karar değil uzlaşmaydı, ya da comitio istinaf görevi üstlenmektedir. Fakat anlaşıldığı kadarıyla burada esas olan tarafların uzlaşmasıdır ve hak konuşurken (in ius) gittikleri kişi hakemdir, uzlaşmaya aracıdır, arabulucudur.

O halde Romalılar arasında eşitlikçi bir yapı görülür, sadece toplumun bütünü bir Romalıdan üstündür. Çünkü anlaşmazlarsa (ni pacunt) halk huzuruna çıkarlar. Demek ki uzlaşmayla çözülemeyen mesele halkın huzuruna taşınır. Bu nedenle II. Levha’nın 2. maddesindeki “*iudici / ius-dicere*” ibaresi “*hak-söylemek*” şeklinde

çevrilmiştir. Eğer önünde hak konuşulan hâkim olsaydı taraflar anlaşamasa da hüküm verirdi. Anlaşmayı seslendiren kişinin hükmetmediği anlaşılır. Genel itibarıyla tercümede “*hüküm*” ve “*hâkim*” sözleri hiyerarşik bir otoriteye yani devlete işaret etmekte olduğundan tercih edilmemiştir. Sadece V. Levha’da kişinin kendi malı ve hane halkı üzerinde verdiği karar için “*legassit*” ibaresi hüküm olarak çevrilmiştir. Nitekim bu söz kanun anlamına gelen “*lex*” ile akrabadır.

I. Levha 7. madde öğleden önce iki tarafın beraber geldiklerinde konuşmaya başlamasını, 8. madde öğleden sonra orada bulunan tarafa kararın söyleneceğini, 9. madde ise iki taraf da oradaysa görüşmenin gün batımına kadar sürebileceği belirtilmiştir. Bu halde taraflardan birinin görüşmeden çekilebildiği ve karşı tarafa hakkını teslim ettiği anlaşılır. Zira iki taraf da halen oradaysa görüşme gün batımına kadar sürebilir fakat öğleden sonra sadece tek taraf kaldıysa karar söylenecektir. Bu görüşmenin halk önünde yapıldığı düşünülürse söylenen (ad-dicito) karar da halkın olabilir aksi takdirde neden halkın önünde görüşülmektedir?

Bu halde hukuka ses veren (iuris-dicere) kişi bir sözcü gibi görülmelidir. Ayrıca taraflardan birinin çekilmesi toplumsal kontrol mekanizmalarının bireysel davranışa bir etkisi şeklinde değerlendirilebilir.³⁵ Zira haksızlığı ortaya çıkan kişi çekilmezse toplum nezdindeki değerini kaybedeceğine inanabilir. O halde haksız görülen kişi çekilip karşı tarafa hakkını vermelidir.

Demek ki önce hakeme gidilir, eğer uzlaşma olmazsa meclis önüne geçilir, eğer taraflardan biri çekilmezse meclis hüküm verir. Burada hükmü veren meclis, toplumun tamamıdır. Toplumsal bütünselliğin birey üzerindeki doğrudan hakimiyeti

³¹ Ziya Umur, *Roma Hukuku Lügatı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fakülteler Matbaası, 1975), 128: “*Magister: Yüksek işler gören bir gurup insanı temsil eden veya idare eden kimse*”. Türkçe literatürde daha sık kullanılan “*magistra*” ise aslında bunun sonuna -a eklenerek türetilen dişil versiyonudur. Örneğin “*filius*” oğul, “*filia*” kız demektir. Yani “*magister / magistra*” tıpkı “*müdür / müdire*” gibidir. Türkçe yazında her iki kavram aynı anlamda kullanılırken Latince metinlerde her daim “*magister*” tercih edilmiştir. Nitekim Roma’da kadınların bu makama gelmeleri mümkün değildi. Bu noktada “*magistratus*” terimine değinmek gerekir. Bu söz “*magister*”in makamını karşılar ve Türkçeye tıpkı “*bakan / bakanlık*” ikilisinde olduğu gibi “*magisterlik*” şeklinde aktarması gerekir. Latince “*magister / magistratus*” ikili; Fransızca (magistrat / magistrature), Almanca (magistrat / magistratur), İngilizce

(magister / magistrate) şeklindedir. Belki Fransızca karşılığı “*magistrat*” yazılıp “*majistra*” okunduğu için Türkçeye “*magistra*” olarak geçmiştir. Latince “*magister / magistra*” ayrımında olduğu gibi; Fransızca “*magistrat*” erkek, “*magistrate*” dişi; Almanca “*magistrat*” erkek, “*magistratin*” dişidir. Türkçede eril / dişil ayrımı olmadığından “*magister*” ve “*magistra*” sözleri cinsiyet ifade etmez ama bu sözlerin Latince cinsiyet belirttiği unutulmamalı ve “*magister*” tercih edilmelidir. Aksi halde “*Historia magistra vitae est*” gibi ifadeleri aktarımda zorlanırsınız.

³² Umur, *Ders Notları*, 83.

³³ Cicero, 56.

³⁴ Jörg Rüpke, *Religion in Republican Rome* (Philadelphia: Penn, 2012), 20.

³⁵ Mehmet Tefik Özcan, *İlkel Topumlarda Toplumsal Kontrol* (İstanbul: XII Levha, 2012), 72.

devlete yani bir tüzel kişinin aracılığına ihtiyaç duymaz.

Konuyu bölmemek adına son bırakılan 4. maddede “*assiduus*” varsıl şeklinde “*proletario*” ise yoksul şeklinde çevrilmiştir. Servius Tullius tarafından beş gruba ayrılan varsıl vatandaşlar kendi imkânlarıyla askerlik yapar yani savaş gereçlerini kendi ceplerinden karşılardı ve aynı askeri birlikte yer alan Romalılar aynı sırayla oy verirdi.³⁶ En son oy veren yoksul vatandaşlara Marius devrine kadar askere alınmamaktaydı.³⁷ Magister seçilen Romalılar da onurlu bir makama geldiklerinden bu hizmetleri için ücret almazdı.³⁸ Tüm bunlar erken dönemlerde kamu harcamaları için bir hazinenin bulunmadığını gösterir. Daha sonra yani klasik dönemde bir hazine oluşsa dahi onurlu makama gelenler ücret almamayı sürdürmüş ve belki bu sayede yoksulların seçilmesine engel olunmuştur. Fakat erken dönem için toplumsal örgütlenmenin bedelsiz ve gönüllü yani adeta imece usulü yürütüldüğü anlaşılar. Kendi silahlarıyla orduyu teşkil eden Romalıları bugünün Türk ordusuyla karşılaştıralım. Askere alınan Türk vatandaşları bu vazifeyi kendi tüfekleriyle mi yerine getirir yoksa üzerlerine zimmetlenen silahlarla mı? O halde erken dönemin Roma ordusu ve yargısını bugünün ordusu ve yargısıyla eş tutmak anakronik bir hata olur.

Ekonomik açıdan toplum içerisinde bir bölünmeden söz edilebilirse de henüz toplum bütünselliğinden ayrı bir tüzel kişi (devlet) görülmez. Para, hazine, hapisane, kolluk kuvveti yoktur, tamamı silahlı olan yurttaşların bütünselliği orduyu teşkil etmektedir. Önünde hukuk görüşülen kişinin klasik dönemdeki praetor ve iudex ile ne kadar benzeştiği tartışmalıdır. Zira eşitlikçi kandaş toplumlarda bir kimsenin makamı nedeniyle toplumsal eşitliğin üzerine yükseldiği gözlenmez. Bu tür toplumlarda öncülük eden kişiler olsa da ancak *primus inter pares* yani eşitler arasında birinci olabilir.

II. Levhada yer alan “*iudici arbitrove*” ifadesi sonundaki -ve eki veya/ile anlamı verir. Burada

hastalık ve düşmanlar “*iudex*”³⁹ (yargıç) veya “*arbiter*” (hakem) için bir engel teşkil eder. Bu halde yargılama için zamanın belirlenmesinde tarafların durumu esastır. 3. maddenin belirttiği üzere şahidi gelmeyen kişi gidip onu aramalıdır. Bu açıdan erken dönem yargısında taraflar daha aktif görünür. Burada görevlileri ile çalışan bir kurum olarak mahkeme idrak edilemez.

Bundan önceki sayfada klasik dönemin “*iudex*”i ele alınırken parantez içerisinde (hakem veya hâkim) şeklinde açıklandı fakat bu paragrafta eski dönemin “*iudex*”i ele alındığından parantez içerisinde (yargıç) şeklinde açıklanmıştır. Hakkı söyleyen kişinin ne derece otorite olduğunu ayırt edebilmek için yapılan bir tercihtir bu. Nitekim kararı söyleyen kişinin meclis namına konuşan bir “*hak sözcüsü*” olabileceği de unutulmamalıdır. Bu sözcülük vazifesi düzenli değil *ad-hoc* olabilir. Sözgelimi Frier *iudex*’in hâkimden çok hakeme benzetilebileceğini öne sürer.⁴⁰

Erken dönem için hâkim yerine yargıç sözünü tercihimde Aristoteles etkili olmuştur. “*Dikaiosynē*” (δικαιοσύνη) sözünün diğer dillere aktarılması güç olsa da Türkçeye doğruluk ve adalet şeklinde çevrilmesi mümkündür.⁴¹ Aristoteles bu sözün “*dikha*” (δική) yani ikiye bölmekten/yarmaktan geldiğini belirterek yargıç (dikastes / δικαστής) için iki taraf arasında eşit bölen/yaran (dihastes / διχαστής) kişidir der.⁴² Türkçe ve Yunanca yargı kelimesinin benzer köklere dayanması çok hoş bir tesadüftür. Farklı dönemlere ilişkin açıklamalardaki hâkim/yargıç ayrımı her ne kadar bu sözcükler eş anlamlı olsa da hükmî hukuk ve yaşayan hukuk dikotomisine paralel bir hava vermek arzusuyla tercih edilmiştir. Bilindiği üzere hükmî hukukun kaynağı devlet, yaşayan hukukun kaynağı ise toplumdur.⁴³ Bu nedenle hükmî hukuk devlete ve uygarlığa işaret ederken yaşayan hukuk insanlığın başlangıcına kadar uzatılabilir. Yani bu çalışmada “hâkim” devletin otoritesini yansıtırken “yargıç” kandaş toplumun otoritesini seslendirir.

³⁶ Titus Livius, *The History of Rome*, trans. Daniel Spillan, Henry G. Bohn (London: 1853), 58 (LIVIUS, “Ab Urbe Condita”, I. XLIII).

³⁷ Plutarch, *The Parallel Lives*, vol. IX, trans. Bernadotte Perrin (Harvard: Loeb Classical Library, 1920), 483.

³⁸ Bülent Tahiroğlu-Belgin Erdoğmuş, *Roma Hukuku Dersleri* (İstanbul: Der Yayınları, 2001), 4.

³⁹ Iudex sözü “ius-dicere” yani “hak-söyleme”den gelir.

⁴⁰ Bruce W.Frier, “Autonomy of Law and the Origins of the Legal Profession”, *Cardozo Law Review* 11(1) (1989): 261.

⁴¹ Platon, *Devlet I-II*, çev. Azra Erhat-Samim Sinanoğlu, Suat Sinanoğlu (İstanbul: Cumhuriyet, 1998), 119.

⁴² Aristotle, *Nicomachean Ethics*, trans. Terence Irwin, (Cambridge: Hackett Publishing, 1999), 73.

⁴³ Ahmet Özalp, “Eugen Ehrlich Sosyolojisinde Yaşayan Hukuk”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11(1) (2024): 27.

III. Levhanın ilk maddesindeki “*aeris rebusque*” ifadesi “*bronz ile⁴⁴ eşya*” anlamına gelir. Sekizinci levhanın 22. maddesinde de “*libripens*” yani “*terazici*” ifadesi yer alır, *mancipatio* usulü mal devrinde alıcı ile satıcı dışında şahitlerin ve terazicinin bulunması gerekirdi. Terazinin bir kefesine bronz parçası, bir kefesine ise maldan bir parça konulup şahitler önünde belirli sözler söylenmekteydi.⁴⁵ Bu teatral merasimin bronz çağına kadar uzanan bir gelenek olması muhtemeldir. Akitlerin yazılı olmadığı bu erken dönemlerde beş şahit ve terazici mülkiyetin devrine aleniyet kazandırır. Ayrıca bronzun değer aracı olarak kullanımından henüz standart bir paranın olmadığı anlaşılabilecektir. Bu da yine söz konusu standardı belirleyecek bir otoritenin yokluğuna işaret eder. Her ne kadar Roma kenti demir çağına ortaya çıksa da bronz halen değerli bir metal olarak görülüp değişim aracı olarak kullanılmıştır.

2. madde ile yargıdan otuz gün sonra bronz ve mal teslim gerçekleşmezse borçlunun üzerine el konulup (*manus iniecto*) adaletle (*in ius*) yöneltileceği belirtilmiştir. Yani tekrar hukuk konuşulan yere gidilir. Burada borçlu söylenen hakka (*iudicatum*) uymaz ve kefil (*vindex*) bulamazsa alacaklı tarafından tutulabilecektir.

3. maddeye göre borçlunun hayvan tendonu/siniri (*nervo*)⁴⁶ yani kayışla (ya da zincirle)⁴⁷ bağlanması mümkündür. Bu bağlar için bir ağırlık sınırı da öngörülmüştür fakat Crawford ve Girard edisyonlarında bu sınır tam tersine çevirmiştir.⁴⁸ Pranga için asgari ağırlığın değil de azami ağırlığın tespit edilmesini daha akla yatkın görmüş olabilirler. Fakat bu pranga için masraf eden alacaklıdır ve azami ağırlık öngörülmese de aşırıya kaçması rasyonel olmazdı. Özellikle de üretim

imkanlarının kısıtlı olduğu bir dönemden bahsettiğimiz unutulmamalıdır. Alacaklının evine giderken kayışla bağlanıp götürüldüğü fakat alıkonulduğu sırada prangayla bağlandığı da düşünülebilir. Alacaklının borçluyu alıkoyması ortada bir hapishane olmadığını gösterir. Burada “*pondo*” olarak verilen ağırlık birimi ile dördüncü maddede verilen “*libra*”, “*okka*”ya dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm Türk okuyucuya eski bir ağırlık birimini aktarmak için tercih edilmiştir. Zira kavramı bozmandan pondus / libra şeklinde aktarmak doğru görülse de o halde fazladan açıklamaya ihtiyaç duyulurdu. Burada sadeliği korumak için hakikate ihanet edilmiştir.

4. maddeye göre tutulan borçludan evvela kendi imkânlarıyla karnını doyurması beklenmektedir. Eğer borçlunun imkânı yoksa alacaklı onu beslemek zorundadır. Günlük asgari tayın 1 libre (veya yarım okka) tahıl olarak belirlenmiştir. Alacaklının borçluya bundan daha fazla yemek vermesi elbette mümkündür.

6. maddeye göre dokuz günde bir (*nundinis*) ki bu da pazar vaktine işaret eder, borcun parçaları kesilebilir (*partis secanto*) yani ödenebilir. Borç anlamına gelen “*obligatio*” bağlamak anlamına gelen “*ligere*” fiilinden türemiştir ki borcun ifası için kullanılan “*solvere*” çözmek anlamındadır.⁴⁹ Bu açıdan kesmek fiili ile borçluyu başkasının kurtarmasının kastedildiği söylenebilir. Yani borçlu bağıtı çözerken başkası bağıtı keser. Fakat bu kesimde yapılacak hatalardan alacaklı sorumlu değildir.

Bu borcun kesilmesi için belirli bir süre öne görülmüştür. Bu açıdan alacaklının borçluyu tutuklamasından bahsedebiliriz. Tutuklama, hapis

⁴⁴ Tamlamanın sonundaki -que eki birlikteliği ifade eder. Nitekim “*Senatus Populusque Romanus*” (Roma Halkıyla Senatosu) ibaresinin kısaltması SPQR’deki Q harfi de -que ekini temsil etmektedir. Kelime sonuna gelen bu ekini kısaltmada yer almasını Senatus ile Populus’un birlikteliğine bir vurgu olarak yorumlayabiliriz. Romalılar “*SPR*” şeklinde bir kısaltmayı da tercih etmiş olabilir ama bir kelimenin baş harfi olmayan Q’nun kısaltmada yer alması gerektiğine inanmış olmalıdır. Gramer açısından “*et*” (ve) / “-que” (ile) arasında bir fark yoktur, fakat “*Senatus et Populus*” (Senato ve Halk) şeklinde kullanım iki kurumu ayrı ama beraber gösteriyor hissi vermiş olabilir. Kilise tarihi açısından -que eki “*Filioque*” (Oğulla) ifadesinden ötürü tartışma konusu olmuştur. İznik konsili kararının Latinceye tercümesine eklenen bu söz Katolik-Ortodoks ayrımının temellerinden biridir. Bkz; Thomas Richey, *The Nicene Creed and The Filioque* (New York: E & J.B Young & Co, 1884), 5-30.

⁴⁵ Cahit Oğuzoğlu, *Roma Hukuku* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1959), 156.

⁴⁶ Latince “*Nervus*” sözü; sinir, tendon anlamına gelir. Türkçe nöron sözü de bu kökenden gelmektedir. Tabakalnmış hayvan sinirlerinden kuvvetli ve elastik ip elde etmek mümkündür. Örneğin güçlü ve elastik özellikleri olan tendonlarla yay kirişi yapılmaktaydı.

⁴⁷ Erken dönemlerde zincir yerine kayışın tercih edildiği “*nerva*” sözünden anlaşılır. Her ne kadar Roma kentinin kuruluşu demir çağına denk gelse de demir üretiminin Cumhuriyet Devri’nin ilerleyen yıllarında arttığı görülür. Bkz: Janet Lang, “Roman iron and steel: A review”, *Materials and Manufacturing Processes*, 32(7–8) (2017): 857.

⁴⁸ Crawford, 556; Girard, 9.

⁴⁹ Türkan Rado, *Roma Hukuku Dersleri, Borçlar Hukuku* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992), 14.

cezası değildir. Burada kefiller borcu ödeyene kadar üç defa dokuz günlük süre verilmiştir. Alacaklının borçluyu bu süre zarfında tutması bir ceza değil tedbirdir. Hapishanenin olmadığı kandaş toplumlarda hapis cezası görülmez.

7. madde ile Romalıların düşman (hostem) karşısındaki hukukî üstünlüğü dile getirilir. Burada özne belirsizdir. “*Düşmana karşı otorite/güç daim olsun*” derken kimin otoritesi kast edilir, düşman olmayanın yani “*biz*”in yani Romalıların. Şimdiye kadar gözden geçirdiklerimiz belirli bir kamu otoritesine değil kamunun bütün olarak otorite olduğuna işaret eder. Toplumun bütünselliği bir otorite gibi görülür. Bireyler, toplumun görüp onayladığı hallerde birbirine zor uygulayabilmektedir. Ayrıca düşman karşısındaki üstünlüğün borçlunun tutuklanmasını takiben dile getirilmesini, verilen süre sonuncunda borcu kapanmayanın artık düşman (hostis) olduğu şeklinde mi yorumlamamız gerekir? Toplumdan kimsenin kefil olmadığı öteki mi olur? Kandaşlarının dahi kurtarmadığı yadlanmış mıdır? Söz verip bağıt altına girene bu sözü tutamadığında toplumdan kimse yardım etmiyorsa artık onun kandaş asabiyete dahil olmadığı düşünülebilir.

IV. Levha Babanın aile üzerindeki kudretini gösterir. Öyle ki Baba aile üyelerini de diğer malları gibi satabilir. Fakat burada satış hakkına bir sınır getirilmiştir. Babanın oğlunu üçüncü satışından sonra tekrar üzerinde hakimiyet kurması mümkün değildir. Önceden böyle bir sınırlama olmadığı fakat zamanla baba otoritesinin kısıtlandığı düşünülebilir. Böylece baba, evlatlarını sürekli bir gelir kaynağı olarak göremeyecektir. Baba hakimiyet öylesine güçlüdür ki evladını satma yetkisi kaldırılamamış sadece kısıtlanmıştır.

İslâm hukukunda boşanmanın üç defayla sınırlandırılması bu duruma benzetilebilir. Boşanmadan cayma hakkı sınırlanmasaydı defalarca boşanıp cayan koca karısını sürekli bir iddet müddetine mahkûm etmiş olur ve “*mehri müecce*” ödemek zorunda kalmazdı. Ancak bu durumdan kurtulmak isteyen kadın “*mehri müecce*” borcunu affetmek zorunda kalırdı. Yani burada kötüye kullanılmaması için bir hak sınırlanmıştır diyebiliriz.

V. Levhanın 3. maddesi babayı malları üzerine vekalet ve ailesi üzerine vesayetle serbest bırakmaktadır. Bunun yeni tanınmış bir hak olmayıp evvelden beri zaten böyle olduğu düşünülebilir. Başlangıçta Roma’yı var eden, hanesi üzerinde son söz sahibi babaların ittifakı olsa gerekir. Yukarıda da belirtildiği üzere burada babanın hükmü olarak çevrilen “*legassit*” onu adeta bir kanun koyucu gibi sergiler.

4. ve 5. maddelere bakılacak olursa baba iradesi hayattayken olduğu gibi ölümde de esastır. Eğer babanın vasiyeti yoksa malları önce varisine (heres) yani oğlu veya torununa sonra baba tarafından akrabalarına en son kabilesine kalır. Benzer şekilde, 7. maddeyle aklını yitiren kişinin mallarının baba tarafından akrabalarıyla kabilesi tarafından idare edeceği belirtilmiştir. Burada Kan (Gens)⁵⁰ birliğine tanınan haklar kandaş örgütlenmenin hala etkin ve güçlü olduğu gösterir.

VI. Levhanın ilk maddesi sözleşme serbestisi üzerinedir. Yukarıda “*obligatio*” (borç) sözünün bağlamak anlamına gelen “*ligere*” fiilinden türediğini belirtmiştik. Fakat XII Levhada “*obligatio*” sözü bulunmaz, onun yerine yine bağlamak anlamına gelen “*nexus*” (bağıt) sözü yer alır. Bu da eski bir sözleşme türüdür.⁵¹ Başlangıçta alacaklının borca karşı rehin olabildiği bir tür para ödücü olarak ortaya çıkmıştır.⁵² Büyük ihtimalle borç anlamındaki “*obligatio*” sözü bu “*nexus*” kelimesine yüklenen anlamdan türemiştir. Çünkü “*ob-ligo-tio*” sözünün başındaki “*ob-*” yönelme ekidir ve ortadaki “*ligo*” (bağ) sözüne işaret eder, sondaki “*-tio*” eki ise mastar halini gösterir. Yani borç (obligatio) kelimesi bağa (nexus) işaret eder. Erken dönem kullanılan “*nexus*” klasik dönemde “*obligatio*” haline gelmiş olmalıdır.

5. ve 9. maddeler eksiktir. 7. madde başkasına ait yapılardan parça alınamayacağını belirtir. IV-V-VI levhalara bakıldığında ataerkil aile yapısı ve kandaş örgütlenme dikkat çeker. Özel mülk tüm hane halkıyla birlikte babanın idaresindedir. Bu kısma kadar Roma’da ailenin, özel mülkün köklerini görsek de devlete henüz rastlamayız.

VII. Levha 7. madde bir yolun (via) yapımı/bakımı üzerinedir. Söz konusu yol yapılmamışsa istenilen yerden geçilebileceği belirtilir. Burada kastedilenin

⁵⁰ Ümit Hassan, *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler* (Ankara: Doğu Batı, 2009), 198; “Gens” için “Kan” karşılığını kullanmak yerinde olur.

⁵¹ Belgin Erdoğan, *Roma Borçlar Hukuku Dersleri* (İstanbul: Der Yayınları, 2005), 1.

⁵² Bülent Tahirioğlu, *Roma Borçlar Hukuku* (İstanbul: Der Yayınları, 2005), 108.

bir köy irtifakı (servitutes rusticorum) olan geçit hakkı (via) üzerine olduğu anlaşılır. Tarla sahibi bir yol belirlemezse yolcular dilediği gibi tarladan geçebilir. Önceki levhada dile getirilen bağ kütükleri ve eksik kalan 9. maddenin budama ifadeleri ile burada bahsi geçen tarladan geçit hakkı toplumun üretim biçimi ve altyapı üzerine aydınlatıcıdır. Erken dönem Roma bir tarım toplumdur. Hatta erken dönem Romalılar için çiftçi-asker demek yerinde olur.⁵³

VIII. Levha cezalar üzerinedir. İlk maddenin tamamı elimize ulaşmasa da kötü büyü yapmanın bir suç olduğu anlaşılıyor.

2. maddeyle birisinin vücudu yırtılınca (membrum rupsit) yani yaralama suçu işlendiğinde eğer taraflar anlaşmazsa kısas (talionis) öngörülmüştür. Bu halde yaralama bedelinin tespitinde tarafların serbest olduğu anlaşılır. Fakat birisinin kemiği kırılırsa hür için 300, köle için 150 ceza öngörülmüştür. Belirtilen bu rakamların birimi belirsizdir. III. Levhada tahıl içi libre kullanılmakta ve bedel olarak para yerine bronz öngörülmektedir. Bu nedenle burada da öngörülen bedelin 300 libre ve 150 libre ağırlığında bronz olması muhtemeldir. Öyleyse bir kölenin kemiği özgürün yarısı kadar değerlidir.

4. maddede “haksızlık” veya “zulüm”⁵⁴ şeklinde tercüme edebileceğimiz “iniuria” için öngörülen ceza ise 25’tir. Bunun da 25 libre bronz olması muhtemeldir. Burada bahsi geçen haksız fiilin (iniuriam faxit) önceki maddelerde belirtilen suçlardan daha hafif yaralamaları kastettiği düşünülebilir. Umur, daha sonraki dönemlerde “iniuria”nın her tür haksız fiili karşılayacağı fakat XII Levha devrinde sadece bedensel zarara karşılık geldiğini öne sürer. Ayrıca Umur, “membrum ruptum” kavramını “uzuv kırma” şeklinde çevirir.⁵⁵ Buradaki “membrum” uzuv ve vücut/et anlamına gelebilmektedirken “ruptum” da kırmak ve yırtmak anlamlarına gelir. O nedenle “membrum ruptum” hem “etini yırtmak” hem “uzvunu kırmak” şeklinde çevrilebilir. Fakat bir sonraki maddede kemik kırmak için “fractum” kullanmasından “ruptum” kelimesini yırtmak anlamında kullandıkları sonucuna varabiliriz aksi halde her iki madde için

aynı kelime kullanılmalıydı. Ayrıca deri anlamına gelen “membrana” kelimesinin de “membrum”dan türediği düşünülürse bu daha muhtemel görünür. Rado ise “membrum ruptum”u “uzuv koparılması” şeklinde çevirir⁵⁶ ki bu Umur’un “uzuv kırma” ifadesine nazaran daha doğru görünür. Burada “et yırtmanın” uzuv koparmayı ya da göz oymayı da kapsadığı unutulmamalıdır. Vücut dokusunda (et) meydana gelen yırtılma ile bir uzuv kopabilir veya işlevini yitirebilir. Maddelerin sıralaması ve öngörülen cezalara bakacak olursak “membrum rupsi”in kemik kırma ve basit yaralamadan daha ağır bir suç olduğu anlaşılır. Daha geniş kapsamı nedeniyle az ve öz olan “et yırtma” ifadesi tercih edilmiştir. Institutiones’te belirtildiği üzere “ruptum” sözü dar anlamıyla kırmak olarak anlaşılrsa da bunun aslen herhangi bir şekilde bozulma olarak anlaşılması gerekir ve bu ifade yanma, kopma, kırılma, çatlama hallerini de kapsar.⁵⁷ Bu ifadeler kendi tercümesine dayandığından “uzuv kırma” ifadesi ile Umur’un, bedeninin herhangi bir yerinde sebep olunan ciddi bozulmayı/hasarı kastettiği de düşünülebilir. Bu çalışmada tercih edilen “et yırtma” tabiri de böylesi geniş bir anlamı hedeflemektedir.

8. madde eksiktir fakat anlaşıldığı kadarıyla başkalarının ürünlerine büyü yapılmaması ve başkasının ürünlerinin alınmasını yasaklar.

12. madde gece vakti hırsızlık yapma öldürmenin hukuka uygun olduğu belirtilir. 13. madde eksiktir fakat ilk kelimesi “luci” ışık/gün anlamına gelir. Önceki maddenin gece vakti yapılan hırsızlıktan bahsettiği düşünülürse bu maddenin de gündüz vakti yapılan hırsızlığa ilişkin olması muhtemeldir. Burada “endo que plorato” ile komşuların yardıma çağırılması ifade edilir. Lintott bunu “self-help” yani kendine yardım olarak adlandırır.⁵⁸ Kolluk kuvveti olmadığından emniyet ve asayiş halk tarafından sağlanır, halk kendine yardım eder. Hatta Lintott “endo plorato” gibi çeşitli yardımlaşma örnekleri verdikten sonra Roma hukukunun erken dönemi için törensel yardımlaşma (ritualized self-

⁵³ Reginald Haynes Barrow, *Romalılar*, çev. Ender Gürol (İstanbul: Varlık Yayınevi, 1965), 5.

⁵⁴ “Iniuria” sözünün kökü ius/iuris hak-adalet anlamına gelirken başına gelen “in-” olumsuzluk ekidir. Birbirine zıt bu kelimeleri adalet ve zulüm şeklinde tercüme etmek daha uygun olacaktır. Zulüm sadece eziyet anlamına gelmez, zulüm her türlü haksızlığı kapsayan bir kavramdır. Bkz:

Ahmet Mumcu, *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı* (Ankara: AÜHFY, 1972), 3.

⁵⁵ Umur, *Lügat*, 87.

⁵⁶ Rado, 197.

⁵⁷ I,4,3,12. Bkz: Iustinianus, *Institutiones*, çev. Ziya Umur (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1968), 304-305.

⁵⁸ Andrew Lintott, *Violence in Republican Rome* (New York: Oxford University Press, 1999), 13-14, 24.

help) sistemi demektedir.⁵⁹ Bu noktada gözden kaçırmamız gereken, kolluk kuvvetinin yokluğunun o dönem için *imperium* yetkisinin de bulunmadığı anlamına geldiğidir. Eşitlik içerisinde yaşayan kandaş toplum üyeleri birbirine hükmedemez.

16. madde ile karşımıza çıkan “*furtum nec manifestum*” tabiri hırsızlığın aleni olmadığı yani hırsızın suçüstü yakalanmadığı anlamına gelir.⁶⁰ Bu gibi bir durumda hırsız verdiği zararı iki misliyle tazmin etmelidir.

21. maddede hami/koruyucu (patronus) himaye ettiği kişiye (cliens) ihanet eder veya aldatırsa kurban (homo sacer) olacaktır. Yani koruma sözünü bozan büyük bir günah işlemiş kutsallığı (sacratio) bozmuş sayılır. Çünkü sözünü bozan kişi sadece kendisinin değil tüm Romalıların güvenilirliliğini sarsıp toplumsal bütünselliğe zarar vermiştir. “*Sacer*”, Tanrıya ait olan demektir.⁶¹ *Sacer homo* ilan edilen kişiyi herhangi bir Roma vatandaşı öldürebilir ve bu eyleminden ötürü cezalandırılmaz.⁶² Bu suçun kefareti Tanrılara adanmış bir kurban olmak gibi görülür. Aslen *homo sacer*’in idama (kurban törenine) mahkûm olduğu fakat kaçarsa herkesin peşinde olsun diye onu öldürmenin suç olmadığı da öne sürülür.⁶³ Fakat, burada belirli bir kişinin infaz memuru olması yerine toplumun infazcı konumunda oluşu merkezi kamu otoritesinin yokluğuna işaret eder. Recm cezasında olduğu gibi toplumun tüm üyelerinin infazcı olması devletin olmadığını gösterir. Kandaşlar törelerini beraber yaratıp beraber uygularlar.

22. madde terazici ve şahidin üstlendiği görevi yerine getirmediği halde “*in-probus*” (ahlak-sız) olacağı ve bir daha şahitlik yapamayacağını (in-testabilis) belirtir. Daha sonraki dönemlerde karşımıza çıkan “*in-famia*” (şeref-siz) kavramı buradan gelmiş olmalıdır. Bir ceza olarak ahlaksızlıkla yaftalama bize tekrar toplumsal kontrol mekanizmalarının bireysel davranışa etkisini hatırlatacaktır.⁶⁴ Toplumsal bütünsellikten dışlanmak kandaş bireyler için ciddi bir yaptırımdır.

24. madde eksiktir fakat atılan kargının (telum) istenilenden uzağa gitmesinden bahseder. Taksirle yaralama veya öldürmeye ilişkin olabilir.

Bu levhadaki cezalar arasında para cezası ve hapis cezası görülmez. Bronz karşılığı öngörülen bedeller para cezası değil maddi tazminattır. Nitekim para cezaları bir kamu hazinesinin varlığına işaret eder. Erken dönem Roma ordusunun teşkili ve magisterlik görevinin bedelsiz üstlenilmesi de böylesi bir hazinenin henüz bulunmadığına işaret etmekteydi. Bu da toplumsal örgütlenmenin asabiyetle şekillendiğini ortaya koymak için yeterli olacaktır.

X. Levha incelenen son levhadır. IX. ve XI. Levhaların metni elimize ulaşmamıştır. XII. Levha ise eksiktir. X. Levhanın ilk maddesi ile şehir içinde cenaze merasimi yasaklanmaktadır.

2. de eksiktir fakat ölü yakmak için dizilen kütüklerin kürekle düzleştirilmemesinden bahseder.

4. madde cenazede kadınların kendilerini tırmalayıp ağıtlar yakarak aşırıya kaçmamalarını buyurur.

5. madde daha sonra cenaze töreni yapmak için ölü kemiklerinin toplanmasını yasaklar.

7. madde eksiktir fakat bir kimsenin kişisel başarılarının çelenkle ödüllendirildiğini gösterir. İlkel toplumlarda toplumsal kontrol sadece kötü görülen davranışların cezalandırılması değil iyi görülen davranışların da teşvik edilmesiyle gerçekleşir. Bu nedenle onur ve erdem (honoris virtutisve) ödüllendirilir.

8. madde eksiktir fakat cenazede altın kullanılmamasından bahseder. Bu maddelerin tümü aşırıya kaçmayan mütevazı bir toplum portresi çizer. Daha önceki maddelerde yoksul ile varıl ayırımı görülmüştü fakat anlaşılan bu ayırımın sergilenmesi arzu edilmemektedir. O esnada bronzun temel değişim aracı olduğu düşünülürse cenazede altın kullanılması büyük bir varıllık göstergesi olurdu. Burada tevazu sadece bir erdem değil, kandaş bütünselliğin devamını sağlama yöntemidir.

⁵⁹ Lintott, 34.

⁶⁰ Halide Gökçe Türkoğlu, *Roma Hukukunda Suç ve Ceza* (İzmir: Albi Yayınları, 2014), 20.

⁶¹ W. Warde Fowler, “The Original Meaning of the Word Sacer”, *The Journal of Roman Studies*, 1 (1911): 57.

⁶² Türkoğlu, 129.

⁶³ Harold Bennett, “Sacer Esto”, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 61 (1930): 7.

⁶⁴ Özcan, 72.

5. SONUÇ

XII Levha Yasasının tamamını değerlendirecek olursak asabiyeti yüksek bir kandaş toplumla karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Baba otoritesinin güçlü olduğu yerleşik bir tarım toplumdur bu. *Gens*'e tanınan haklar da kandaş örgütlenmenin halen sürdüğünün göstergesidir. Para, adli kolluk, hapisane, profesyonel ordu gibi kurumlar görülmez, yazılı bir yasa vardır ama bu nesillerden beri izlenen töredir aslında. Watson bu yasanın dinden arınmış olduğunu iddia eder⁶⁵ ama yasada ölü gömmeye ilişkin tabular, kurban etme gibi dini yaptırımlar mevcuttur. Bu açıdan inancın örgütlenmeyle iç içe geçtiği söylenebilir. Zaten kandaş örgütlenmede inanç önemli bir yer tutar.

Roma'yı Mars'ın çocukları Remus ve Romulus'un kurduğu elbette ki efsanedir. Bölgede yaşayan insanların tepelerde köyler kurup zamanla bu köylerin birleşiminden bir kent oluşturması, yedi tepeli Roma için daha inandırıcı bir hikâye olurdu. Fakat sınıfsız devletsiz bir topluluğun yani kandaşların örgütlenmesinde inanç asabiyeti beslemektedir. İnanç sayesinde örgütlenip bir kimlik yaratan ve asabiyetini kuvvetlendiren kandaşlar devleti yaratacak, yani sınıflı uygar bir topluma dönüşecektir. Bu nedenle Roma'nın kurucusu kurttan süt emmiş Marsın çocuğu Romulus'tur. Her sene başı savaş tanrısı Marsın (Martius) ayında⁶⁶ sefere çıkarlardı. “*Religio*” (din) ve “*Lex*” (kanun) sözlerinin aynı kökten, yani “*legere*” (seçmek/toplamak) fiilinden gelmesi inanç ve örgütlenme arasındaki bu ilişkinin bir örneğidir.

Eğer efsaneyi bir kenara bırakırsak yedi köyü birleştirip Roma kentini oluşturan Tarquinius Priscus'un devletin temelini attığı öne sürülür.⁶⁷ Fakat Romalıların silahlı örgütlenmesini düzenleyen Servius Tullius'un da kamusal otoriteyi şekillendirmek bakımından devletin kurucusu olduğu iddia edilebilirdi, veyahut Tarquinius Superbus kentten kovulup ilk consul seçilince

Devlet (Res Publica) kuruldu diyenler de olabilir. O halde *regnum* (krallık) devrinin *rex*'i günümüz krallarından farklıdır. Nitekim *rex* unvanının babadan oğula geçmeyişi ve seçilmeleri esas kudretin halkta olduğuna işaret eder. Uygarlık öncesi toplum, sınıfsız eşitlikçi yapısı sayesinde “hukuk” için devlet gibi toplumdan ayrı bir tüzel kişiliği vasıta edinmediğinden kaçınılmaz olarak demokratiktir. Kandaş toplum, kurallarını beraber yaratır ve uygular.

Esasında buradaki problemimiz kandaşlıktan uygarlığa geçişe bir tarih verilememesindendir. Çünkü bu bir anda gerçekleşen bir olay değil zamana yayılan bir süreçtir. Zamanla oluşan kurum ve kurallar eşitlikçi kandaş toplumun içinden kopan bir kısmı yükseltip tüzel kişiyi yaratacaktır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda XII Levha devrinde Romanın yukarı kandaşlık⁶⁸ evresinde, yani uygarlığa geçiş aşamasında bir yerleşik toplum olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu halde krallık dönemi (*regnum*) ile erken cumhuriyet dönemi (*res publica*) Roma kenti henüz devlet değildir.

KAYNAKÇA

- Aristotle. *Nicomachean Ethics*, trans. Terence Irwin, Cambridge: Hackett Publishing, 1999.
- Aydın, Mustafa. “Arap Yazı Sistemi”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 10(4) (2018): 1-8.
- Barrow, Reginald Haynes. *Romalılar*, çev. Ender Gürol, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1965.
- Bennett, Harold. “Sacer Esto”, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 61 (1930): 5–18.
- Bruns, Karl Georg. *Fontes Iuris Romani Antiqui: Pars Prior Leges et Negotia*, Freiburg: J.C.B. Mohr, 1893.

⁶⁵ Alan Watson, *The Spirit of Roman Law* (London: The University of Georgia Press, 1995), 55.

⁶⁶ Roma takvimi “Martius” (Mart) ayı ile başlardı. Bu nedenle Latince “September” (Eylül) yedinci ay, “October” (Ekim) sekizinci ay, “November” (Kasım) dokuzuncu ay, “December” (Aralık) onuncu ay anlamına gelir.

⁶⁷ Recai Galip Okandan, *Roma Amme Hukuku* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944), 25.

⁶⁸ Ümit Hassan, *İbn Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi* (Ankara: Doğu Batı, 2010), 222.

- Cicero. *Yasalar Üzerine*, çev. Cengiz Çevik, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.
- Crawford, Michael Hewson. *Roman Statutes*, vol. II, London: University of London, 1996.
- Crook, John. *Law and Life of Rome*, New York: Cornell University Press, 1967.
- Дамирли, Мехман А. *Сравнительное исламское право: введение в теорию и методологию* [Mehman A. Damirli, Mukayeseli İslam Hukuku: Teori ve Metodolojisine Giriş], Odessa: Feniks, 2017.
- Daniels, Peter and Bright, William. *The Worlds Writing Systems*, Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Erdoğan, Belgin. *Hukukta Latince Teknik Terimler – Özlü Sözler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Erdoğan, Belgin. *Roma Borçlar Hukuku Dersleri*, İstanbul: Der Yayınları, 2005.
- Frier, Bruce W. “Autonomy of Law and the Origins of the Legal Profession”, *Cardozo Law Review* 11(1) (1989): 259-286.
- Fowler, W. Warde. “The Original Meaning of the Word Sacer”, *The Journal of Roman Studies*, 1 (1911): 57-63.
- Ganz, David. “The Preconditions for Caroline Minuscule”, *Viator Medieval and Renaissance Studies*, 18 (1987): 23-44.
- Girard, Paul Frédéric. *Textes de Droit Romain*, Librairie Nouvelle de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1895.
- Gizewski, Christian. *Überlieferte Fragmente der Lex duodecim tabularum*, Berlin: Technischen Universität Berlin, 2000.
- Harvey, Van A. “Hermenötik”, çev. Ahmet Güç, *Uludağ İlahiyat Dergisi*, 6(6) 1994: 343-355.
- Hassan, Ümit. *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler*, Ankara: Doğu Batı, 2009.
- Hassan, Ümit. *İbn Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi*, Ankara: Doğu Batı, 2010.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.
- Iustinianus. *Institutiones*, çev. Ziya Umur, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1968.
- Johnson, Allan Chester, Paul Robinson Coleman Norton, Frank Card Bourne. *Ancient Roman Statutes: A Translation with Introduction, Commentary, Glossary, and Index*, Austin: University of Texas Press, 1961.
- Karadeniz, Çelebicin Özcan. *Roma Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2012.
- Kıvılcımlı, Hikmet. *Tarih Tezi*, İstanbul: Tarih ve Devrim Yayınevi, 1974.
- Lang, Janet. “Roman iron and steel: A review”, *Materials and Manufacturing Processes*, 32(7-8) (2017): 857-866.
- Lintott, Andrew. *Violence in Republican Rome*, New York: Oxford University Press, 1999.
- Morgan, Lewis Henry. *Ancient Society*, New York: Henry Holt & Company, 1877.
- Morgan, Lewis Henry. *Eski Toplum I*, çev. Ünsal Oskay, İstanbul: Payel, 1994.
- Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*, Ankara: AÜHFY, 1972.
- Oğuzoğlu, Cahit. *Roma Hukuku*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1959.
- Okandan, Recai Galip. *Roma Amme Hukuku*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944.
- Özalp, Ahmet. “Eugen Ehrlich Sosyolojisinde Yaşayan Hukuk”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1) (2024): 14-36.
- Özcan, Mehmet Tevfik. *İlkel Topumlarda Toplumsal Kontrol*, İstanbul: XII Levha, 2012.
- Öztürk, Emre. “Hermeneutiğin Tarihsel Dönüşümü”, *Sanat ve İnsan Dergisi* 1(1) 2009: 11-38.

- Platon. *Devlet I-II*, çev. Azra Erhat-Samim Sinanoğlu-Suat Sinanoğlu, İstanbul: Cumhuriyet, 1998.
- Plutarch. *The Parallel Lives*, vol. IX, trans. Bernadotte Perrin, Harvard: Loeb Classical Library, 1920.
- Rado, Türkan. *Roma Hukuku Dersleri, Borçlar Hukuku*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992.
- Richey, Thomas. *The Nicene Creed and The Filioque*, New York: E & J.B Young & Co, 1884.
- Rüpke, Jörg. *Religion in Republican Rome*, Philadelphia: Penn, 2012.
- Sandalcı, Sema. “On İki Levha Yasaları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.
- Scott, Samuel Parsons. *The Civil Law*, vol. I, Cincinnati: The Central Trust Company, 1932.
- Tahiroğlu, Bülent ve Erdoğan, Belgin. *Roma Hukuku Dersleri*, İstanbul: Der Yayınları, 2001.
- Tahiroğlu, Bülent. *Roma Borçlar Hukuku*, İstanbul: Der Yayınları, 2005.
- Tahiroğlu Bülent. *Roma Hukukunda Mülkiyet Hakkının Sınırları*, İstanbul: Der Yayınları, 2001.
- Titus Livius. *The History of Rome*, trans. Daniel Spillan, Henry G. Bohn, London: 1853.
- Türkoğlu, Halide Gökçe. *Roma Hukukunda Suç ve Ceza*, İzmir: Albi Yayınları, 2014.
- Umur, Ziya. *Roma Hukuku Ders Notları*, İstanbul: Beta, 1999.
- Umur, Ziya. *Roma Hukuku Lügatı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fakülteler Matbaası, 1975.
- Valla, Lorenzo. *On the Donation of Constantine*, trans. G. W. Bowersock, Cambridge: Harvard University Press, 2007.
- Villey, Michel. *Roma Hukuku Güncelliği*, çev. Bülent Tahiroğlu, İstanbul: Der Yayınları, 2007.
- Watson, Alan. *The Spirit of Roman Law*, London: The University of Georgia Press, 1995.
- Weston, Nina. *The Library of Original Sources*, vol. III, ed. O. J. Thatcher, Milwaukee: University Research Extension Co., 1907.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazar, bu çalışmayla ilgili herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığını beyan etmektedir.